

Kommentarer till Christian Syse inträdesanförande ”Norge og Sverige i krig og fred i 500 år”

KKrVA 4 december 2024

av Thomas Hörberg

Résumé

Christian Syse’s inaugural speech, which is examined in this article, highlights such aspects of history that point to how the future relations between the three Scandinavian kingdoms would look. One of those aspects concerns the development of opinion formation in society and the importance of the impact of popular opinion in establishing political realities. For Norway, this was evident when the country first left the Danish-Norwegian realm and then the union with Sweden – a kind of a double Brexit, but with a successful outcome in both cases. Developments in the Nordic area do not come about in a vacuum but are constantly taking place in a European security policy context. In continuation of the processes that Syse depicts, the question arises whether we will see a distinct Nordic or Nordic-Baltic bloc within the framework of the economic and security policy structures in Europe.

DET ÄR NYTTIGT att då och då höja blicken för att se hur dagsaktualiteter förhåller sig till historien. I Lund på 1960-talet fick man veta, att om man skall förstå Sveriges historia måste man känna till Nordens. Följaktligen handlade två av kursböckerna om Norden och var på danska. Christian Syse förenar dessa två uppfattningar genom att han i sitt inträdesanförande ”Norsk-svensk sikkerhet i krig og fred gjennom 500 år” förutom att vara långsiktig också anlägger ett skandinaviskt-nordiskt perspektiv.

Anförandet är välkomponerat, vilket är en svårighet när man skall täcka en period på ett halvt millennium och tillika vara tankeväckande. Det leder i flera avseenden in mot frågor av stor betydelse för utvecklingen i vår del av Europa.

Att, som Syse gör, börja vid den tid då Kalmarunionen definitivt gick i graven är högst rimligt. För resonemangets skull är det likväl motiverat att i denna kommentar gå lite längre tillbaka, till renässanskungen Karl Knutsson (Bonde). Han var kung i Sverige tre gånger på 1400-talet, och en kortare tid också kung av Norge. Bortsett från att han var en usel militär var han en skicklig realpolitisk furste av den typ som Machiavelli skulle komma att beskriva något decennium senare. Inte minst var han duktig på propaganda. Själv synes han inte ha haft något emot danskar, men av politiska skäl lät han det kungliga kansliet massproducera smådelser mot grannfolket. I sin biografi över Karl Knutsson jämför Dick Harrison det dåtida kanslihuset med Orwells sanningsministerium. I dag skulle man väl tala om en rysk trollfabrik. Antidansk propaganda framställdes så småningom också i Gustav Vasas kansli och långt därefter.

Som påpekas i Syses anförande är kunglig propaganda en sak och allmogens synsätt en annan. Vi har genom historien gott om exempel på bondefreder utefter gränserna mellan de nordiska staterna, och när Karl XI:s krigskassa plundrades 1676 deltog bönder både från Småland och från det nyligen försvenskade Skåne.

Att Skånelandskapen och Bohuslän sammansmältes med Sverige på 1600-talet får bl a tillskrivas det faktum att nationalismen då fortfarande var svag medan den svenska staten hade blivit tillräckligt stark för att klara av en dylik integration. Så hade det exempelvis inte varit i mitten på 1300-talet, då Skåne också tillhört Sverige. Fallet Norge–Sverige på 1800-talet kan analyseras med samma utgångspunkt. Vid sidan av nationalismen blev dessutom skandinavismen mot mitten av 1800-talet av politisk betydelse. Tyngdpunkten i den rörelsen var pannaationell och pekade fram emot vår tids samarbete mellan stater och folk i Norden. Skandinavismen vilade bl a på de geografiska och historiska banden som beskrivs i Syses anförande och på en kulturell gemenskap mellan folken.

Den danske historieprofessorn Ole Feldbæk talar om ”kongerigerne Danmark och Norge” som ”formellt tvillingriger i den samme stat” och en av många ”konglomeratstater”. År 1814 upplöstes den statsbildningen. Det är oklart om det fanns någon dansk Tegnér som inom Danmarks gränser ville vinna Norge åter, men man kan noterar att Feldbæk ansåg att det som då hände besparade de norska och danska folken ”en lang og smertefuld national skilsmesse”. En aspekt av detta är hur den

danske kronprinsen Christian Fredrik och den svenske kronprinsen Karl Johan båda medverkade till att övergången blev jämförelsevis skonsam.

I anförandet belyses framväxten av den norska nationalismen och hur Norge först lämnar det dansk-norska riket och sedan unionen med Sverige, någon sorts brexit x 2, fast båda med lyckad utgång.

Dessa mentalitetshistoriska exempel från medeltiden och framåt pekar på betydelsen av opinionsbildningens och folkmeningens genomslag för att etablera politiska realiteter, och det kan finnas anledning att fundera över den framtida utvecklingen när det gäller värderingar och deras betydelse för säkerhet och sammanhållning. Situationen i dagens USA beträffande dessa ting är ett problem i sig, men även i Västeuropa kan man skönja olika tendenser. Ungern, Slovakien och Turkiet drivs av egna agendor, medan exempelvis Italien under Meloni möjligen är på väg tillbaka till den europeiska huvudfåran. I Europaparlamentet ser vi nu den EU-skeptiska partigruppen Patrioter för Europa (PfE-gruppen).

”Vi kommer för alltid att minnas de nordiska nationernas innerliga engagemang i att hjälpa oss ...”. Så inledde Ukrainas president Zelenskyj sitt tal under Nordiska rådets session i Reykjavik i oktober 2024. Han talade även om ”styrkan i Nordens enade röst”. Mot den bakgrunden ligger det också nära till hands att fråga om vi inom ramen för de ekonomiska och säkerhetspolitiska strukturerna kommer att få se ett distinkt nordiskt eller nordiskbaltiskt block? Ett NB 8?¹ Och kommer våra traditionella värderingar att bestå när vi integrerar stora befolkningsgrupper med andra synsätt än de hävdvunna nordiska?

Ett annat tankespår i Syses anförande är mer historiskt orienterat och tar sin utgångspunkt i följande konstaterande:

De nordiske landene var blant verdens mest militariserete. De var på stadig krigsfot mot hverandre og omverdenen.

Han tar därefter sats i slaget vid Lund 1676. De reformer Karl XI genomdrev något senare resulterade i att Sverige kunde beskrivas som en armé med en stat. En av de få, möjligen två, gånger som Sverige var väl förberett på krig var när det stora nordiska kriget bröt ut år 1700. I svensk trivialhistoria läser man sedan om Narva; om den mytiska dubbla omfattningen vid Fraustadt; om lysande segrar i öster mot tre, fyra gånger starkare motståndare. Och så var det Poltava. I klassiskt

historiemåleri framstår den tavla Syse nämner, Karl XII:s likfärd, som det dramatiska slutet.

Det stora nordiska kriget utspelades inte i ett vakuum utan pågick under lång tid parallellt med spanska tronföljdskriget. Även om de två krigerna inte smälte samman militärt ingick båda i ett större europeiskt, politiskt spel. Övriga 1700-talskrig och napoleonkrigen uppvisar också ett mönster med kopplingar till det nordiska området. Därtill kommer att Norden ekonomiskt var integrerat med övriga Europa och att handelspolitiska intressen medförde inblandning av andra stater i nordiska förhållanden. En stor del av den period som Syse behandlar, fram till revolutionskrigen, präglades av maktbalanstänkande och vid många tillfällen, även långt in på 1800-talet, skedde snabba omkastningar av allianserna.

Syses skildring görs från en norsk utgångspunkt. Den har en marin accent, och en lång rad framgångsrika norska sjömilitärer nämns. Det hade varit motiverat och dessutom frestande att fördjupa sig i några av de marina frågorna. Så skall dock inte ske, men för att ge några illustrationer från Tordenskjolds period kan man bl a nämna ett par marina insatser av betydelse för utvecklingen på den nordiska krigsskådeplatsen.

När Karl XII vid krigsutbrottet år 1700 först vände sig mot Danmark hade han vid landstigningen på Själland stöd av engelsk-holländska sjöstridskrafter under amiralen sir George Rooke. Över tiden låg det begränsningar i sjömakternas stöd på så sätt att de inte var intresserade av att någon stat (i ett senare skede ej heller Ryssland) skulle få en dominerande roll i Östersjöområdet.

Utvecklingen längre fram under kriget kan illustreras med den engelska amiralen sir John Norris uppdrag i Östersjön vid olika tillfällen under perioden 1709–1721, vilka med större eller mindre framgång bl a gick ut på att hindra spannmålsexport till Frankrike, hindra eventuella svenskstödda aktioner i Skottland, utöva allmänna politiska påtryckningar (främst på Sverige), stödja en planerad dansk-rysk landstigning i Skåne, hålla svenska flottan instängd i Karlskrona samt hindra ryska härjningar på svenska östkusten.

Utan att gå in på saken i detalj får konstateras att de svenska marina resurserna i många fall visade sig otillräckliga och att inte heller en tilltänkt landstigning på Själland över Öresunds is var genomförbar. Att öppna en front mot Norge var då ett av de mycket få militära alternativ man disponerade och så blev det både en (1716) och två (1718) gånger.

Syses anförande i den delen har flera bottnar, men det illustrerar bl a att utvecklingen i Norden inte försiggår i ett tomrum utan hela tiden äger rum i en europeisk säkerhetspolitisk kontext.

Att, som Syse gör, på en halvtimme återge 500 års historia är en utmaning, och att lyckas väl med det är en prestation. Man kan naturligtvis dra ifrån och lägga till. Gör man så kan man bl a nämna följande saker som pekar mot hur de framtida relationerna mellan de tre skandinaviska rikena skulle komma att te sig.

Det ena är valet 1809 av en dansk prins, på svenska kallad Karl August, till kronprins.² Saken är alltför omfattande för att redas ut här, men poängen var mycket förenklat att det bakom valet fanns tankar på såväl trestatsskandinavism som på en norsk-svensk union. Karl August, som då hette Christian August, hade fö en koppling till Norge i det att han från 1807 var ledare för den regering som inrättades där när Royal Navy spärrat av förbindelserna mellan Danmark och Norge.

Den andra inträffade under skandinavismens era och rör ett händelseförlopp under slesvigiska treårskriget 1848–1851 mellan Danmark å ena sidan och Preussen samt tyska separatister å den andra. Saken var ytterst komplicerad, och den brittiske utrikesminister (Palmerston) förklarade att de enda som begripit den var drottning Victorias man, som var död, en tysk professor, som hamnat på dårhus, och han själv, som dock glömt bort alltihop. Hur som helst liknade situationen i mycket hög grad den som gällde mellan Ryssland och Ukraina före 2022.

Det intressanta var att Sverige 1848 utfärdade en solidaritetsdeklaration till stöd för Danmark. Efter beslut av såväl ständerna som av Stortinget samt avtal med Danmark sändes en gemensam svensk-norsk hjälpkår till Skåne och Fyn samt sjöstyrkor till området. När Preussen så utvidgade krigszonen in i Danmark sände Sverige-Norge trupp till norra Jyllands försvar. Senare besattes också Schleswig av svenska förband. Man kan således notera att den gemensamma kraftsamling som i dag görs mot Ryssland, bl a genom Nato, har historiska paralleller och med en stark svensk-norsk komponent.

När man tar del av medias skildring av hur Sverige fasas in i Nato är det påtagligt hur allmän säkerhetspolitik och militära frågor dominerar.

Man måste emellertid också beakta samhällsutvecklingen i dess civila delar. En erfarenhet från andra världskriget, för såväl Norge som för Finland, var betydelsen av Sverige som någon sorts bakre zon vilken även kunde lämna icke-väpnat stöd. Säkerhetens civila aspekt får inte glömmas bort, vilket vi också lär från dagens Ukraina.

I vår värld håller gränser på att förlora sin betydelse och i dagens EU märker man på sin höjd gränspassagen genom att mobiltelefonen ansluter till en annan operatör. Som ambassadör i Stockholm betonade Christian Syse att Göteborg är Norges viktigaste hamn. I Östersjöområdet ser man utbyggnadsprojekt för kablar och hamnar. Den tunnel/bro (Fehmarn Belt Fixed Link) som skall förena Tyskland med Danmark och i förlängningen även med Sverige och Norge beräknas vara klar 2029. Med bil kommer det då att ta ca 3 timmar att åka från Hamburg till Öresundsregionen. Utefter vägen från Hamburg till Oslo ligger nio regioner och sju större städer som samarbetar inom STRING (South Western Baltic Sea Transregional Area – Implementing New Geography), vilket bildades 1999 som ett EU Interreg A project för att verka för Fehmarn Bält-förbindelsens tillkomst. De nya strukturer som växer fram måste hanteras ur säkerhetssynpunkt.

Öresundsregionen med sina mer än 4 miljoner invånare och det som OECD kallar den potentiella megaregionen ”Western Scandinavia” från Oslo-området i norr till Skåne i söder utgör en gemensam problematik för Norge, Sverige och Danmark. Samtidigt växer det också fram ett ökat beroende på lokal nivå utefter gränserna mellan de nordiska länderna.³ Som Syse sade i anförandet: ”For Norge og Sverige [krevs ...] ny tenkning om sikkerhetspolitikken, ny infrastruktur, ytterligere samarbeid.”

Vad som är bekymmersamt är att så lite av detta avspeglas i svenska studier, där tänkandet i icke-militära frågor ofta stannar vid riksgränsen. Utan att hänga ut någon särskild SOU får man konstatera att gränsöverskridande civilsamverkan i Norden är ett försummat tema i svenska utredningar.

Är man ömsesidigt beroende måste man också ha en uppfattning om hur man gemensamt skall hantera effekterna av krig och örlog på det civila samhället. Christian Syses anförande utgör god inspiration till tänkande i dessa frågor.

Författaren är fil dr samt f d kanslichef i riksdagens utrikesutskott och major i reserven. Han är ledamot av KKrVA.

Noter

1. Som ett mått på NB 8:s potential kan nämnas att gruppen, mätt i BNP, sammantaget skulle hamna på plats sex bland Natos 32 medlemsstater – efter USA, Tyskland, UK, Frankrike och Italien, men före exempelvis Canada, Turkiet och Spanien.
2. Den danske prinsen Christian August valdes sommaren 1809 till svensk kronprins. Den 28 maj 1810 avled han oväntat under en militärövning på Kvidinge hed i Skåne. Vid riksdagen i Örebro senare samma år valdes sedermera kungen Karl XIV Johan till ny kronprins.
3. Utöver den nämnda Öresundsregionen finns ytterligare en rad samarbetsorganisationer på regional och lokal nivå, t ex Nordkalotträdet, Kvarkenrådet, ARKO (Arvika Kongsvinger) och Tornedalsrådet (har medlemmar i såväl Finland, Norge som Sverige).